

Верховний
Суд

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО в умовах воєнного стану

Дмитро Луспеник
Секретар Пленуму Верховного Суду,
Касаційний цивільний суд,
кандидат юридичних наук, доцент

22 вересня 2025 р., Харків,
IX Харківський міжнародний юридичний форум,
Гарантії права на справедливий суд: практика ЄСПЛ та національний контекст

ВОЄННИЙ СТАН

- Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану». За час війни внесено 24 зміни. Останні зміни внесені Законом України від 30.04.2025 № 4391-IX. Цей Закон визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.
- Указом Президента України від 24.02.2022 № 64, затвердженим Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX, у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в Україні був введений воєнний стан. Воєнний стан регулярно продовжується у зв'язку з тим, що агресія проти нашої країни триває.

Робота судів під час воєнного стану

- У період воєнного стану, відповідно до статті 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. **Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені.**
- Статтею 26 указаного закону передбачено, що **скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється.** У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів.
- За 2024 рік суди розглянули понад **4,3 млн справ.** На розгляді у ВС у 2024 було більше **107 тис. справ,** у КЦС ВС – **26 тис. справ,** у КАС ВС – **59 тис. справ.**

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану

- АТО
- ООС
- Воєнний стан
- Зміст та форма провадження у цивільних справах в умовах воєнного стану повинні відповідати завданням та основним засадам цивільного судочинства, але мають бути особливості здійснення такого провадження в умовах воєнного/надзвичайного стану. На жаль, на сьогодні (як і з 2014 року – початку АТО) комплексні/системні особливості у ЦПК не вносились. Точкові зміни були, але їх недостатньо і не завжди вони дієві.
- Необхідність в цьому загальновідома, так як процесуальне право відповідає на питання, як саме захистити суб'єктивні права, визначені у матеріальному праві. Тобто забезпечує формалізацію і незаперечність конкретних суб'єктивних прав та обов'язків.

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану

- Багато процесуальних норм вносилися у норми матеріального права.
- ЗУ від 21.04.2022 № 2217-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України», яким визначено належного відповідача за вимогами про відшкодування шкоди внаслідок тимчасової окупації України, це РФ; визначено порядок повідомлення про дату судового засідання тощо;
- ЗУ від 21.04.2022 № 2215-IX «Про дерадянізацію законодавства України», яким, внесено зміни до КЗпП, ЖК, визначено предмет доказування певних вимог;
- ЗУ від 14.04.2022 № 2191-IX «Про внесення змін до Законів України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти а особливих обставин», яким внесено зміни до ст. 44 ЦК, де визначено, хто може бути заявником, які докази враховуються тощо.

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану

- На офіційному порталі Верховної Ради України можна знайти посилання на: Закони та постанови Верховної Ради України, прийняті у період воєнного стану.
- Незважаючи на відсутність системних змін до ЦПК, які б відповідали умовам воєнного стану, під час здійснення правосуддя суди повинні вміти пристосовувати чинні процесуальні норми для дієвого здійснення правосуддя в умовах воєнного стану.
- При цьому: 1) не порушувати вимоги ст. 6 Конвенції щодо справедливого суду; 2) скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється.

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: *судовий активізм*

- Суди повинні вміти пристосовувати чинні процесуальні норми для дієвого здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Війна триває четвертий рік. Іншого процесуального законодавства під час війни немає.
- Отже, суди діють: **застосування судового активізму чи судової стриманості!!! Судове правотворення!!!**
- ОКРЕМА ДУМКА судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 28.08.2020 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України "Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-Co....».
- Стаття 10 ЦПК. Верховенство права та законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи.

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: **судовий активізм**

- Рішення ЄСПЛ «Укркава, ТОВ проти України» (заява № 10233/20) від 06.02.2025.
- Висновки цього рішення ЄСПЛ: **1)** ЄСПЛ визнав, що навіть у межах повноважень національного суду перегляд тлумачення закону має межі; **2)** ЄСПЛ підкреслює, що суд у даному випадку вийшов за межі судової функції; **3)** неприйнятність "судового тиску" на законодавця вказує на межу між судовим активізмом і узурпацією; **4)** суд може змінити тлумачення, але лише за наявності вагомих підстав, таких як негативні наслідки старої практики; **5)** межі повноважень ЄСПЛ: він втручається лише тоді, коли національний суд діє свавільно. У цій справі саме таке свавілля у тлумаченні і було визнано.
- Рішення ЄСПЛ має величезне значення для подальшого розвитку судової системи. На першому місці – принцип правової визначеності у контексті верховенства права. По-друге, підкреслює межі суддівського активізму. Зміни у тлумаченні мають бути передбачуваними, обґрунтованими і мотивованими.

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: *судовий активізм*

- **Ганс Петтер Гравер.** Герої в суддівській мантиї: добросовісне (чесне) суддівство в умовах аморальних законів / Київ: Вид-во ТОВ “Компанія ВАІТЕ” - 326 с.
- Навіть у нашому довірливому норвезькому суспільстві суддя не може не бути морально відповідальним суб'єктом і не нести відповідальність за наслідки своїх дій. Але це не надає судді повноважень використовувати свою посаду для просування окремої нормативної програми та займатися суддівським активізмом.

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: законопроект № 7316

- ПРОЄКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ № 7316 від 26.04.2022 «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо **здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану**)».
- Законопроектом № 7316 пропонувалося внести зміни до ЦПК щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану.
- 01.07.2022 проєкт ЗУ парламентом відхилено.

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: законопроект № 8358

- Наведений вище проєкт ЗУ № 7316 від 26.04.2022 **видозмінений** після отримання рекомендацій експертів СЕРЕJ (Європейської комісії з ефективності правосуддя) і 13.01.2023 зареєстровано проєкт ЗУ № 8358 «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо **здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану та врегулювання спорів за участі судді**».
- Законопроектом № 8358 пропонується, зокрема: 1) Через брак секретарів у судах їхні обов'язки дозволяється виконувати працівникам апарату суду, які мають відповідну освіту і кваліфікацію; 2) Особливості повідомлень про судові засідання: сторони можуть повідомлятися електронною поштою, СМС та месенджерами. Але необхідно, щоб адресат однозначно підтвердив суду отримання повідомлення. Ця опція дозволяє повідомляти людей, які змінили місце проживання, виїхали за кордон або туди, куди неможливо доставити пошту; 3) Застосування розгляду справ протягом розумних строків з урахуванням можливості сторони взяти участь у судовому засіданні. При цьому на вимогу сторони суд повинен мотивувати, чому він виходить за межі встановлених кодексом строків;

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: законопроект № 8358

- 4) Ширші можливості застосовувати письмові провадження при розгляді справ (без виклику сторін в судові засідання). При цьому суд зобов'язаний повідомити сторони про письмове провадження і може продовжувати такий розгляд лише за відсутності заперечень сторін. Тобто, якщо хтось буде проти, справа має слухатися в судових засіданнях, в т.ч. в режимі відеоконференції через власні засоби; 5) Можливість проведення засідань в режимі відеоконференції через власні технічні засоби на "постійній основі", а не лише під час ковідного карантину чи війни; 6) Можливість фіксувати хід судового засідання в протоколі або іншими технічними засобами. Це актуально за відсутності електроенергії в судах; 7) Можливість повідомляти про прийняті судові рішення додатково через електронну пошту та телефон з розміщенням відповідної інформації на сайті судової влади; 8) Можливість за бажанням військовослужбовців відновлювати провадження у справах за їх участю. Зараз такі справи суд зобов'язаний автоматично зупинити і не розглядати, поки особа перебуває на військовій службі; 9) Врегулювання зупинки, поновлення та продовження процесуальних строків в умовах воєнного чи надзвичайного стану;

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: *законопроект № 8358*

- 10) Можливість для суддів працювати із системою електронного документообігу суду дистанційно; 11) Удосконалення процедури врегулювання спору за участю судді, коли суддя не переходячи до повноцінного судового розгляду, намагається вирішити спір між сторонами через переговорні процедури або процедуру медіації; 12) законопроектом пропонується надати повноваження Вищій раді правосуддя погоджувати положення про умови та порядок дистанційного доступу суддів до автоматизованої системи документообігу суду. У Законі «Про доступ до судових рішень» визначається, що судді мають право вносити до Реєстру всі судові рішення і окремі думки суддів, викладені у письмовій формі, **дистанційно поза межами приміщень суду, в тому числі поза робочим часом**, за умови якщо буде забезпечено безпеку доступу до автоматизованої системи документообігу суду з використанням власного кваліфікованого електронного підпису судді; 13) у разі, якщо під час дії воєнного чи надзвичайного стану неможливо забезпечити повідомлення учасників в порядку, передбаченому загальним правилом кодексу, суд може викликати або повідомляти учасників справи та інших учасників судового процесу, які не мають офіційної електронної адреси, про дату, час і місце першого судового засідання у справі на відомі засоби комунікації цих учасників телефонограмою, СМС повідомленням, електронною поштою, повідомленням у месенджерах. Тобто, і через Viber;

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: законопроект № 8358

- 14) У випадку неможливості забезпечити повідомлення способом, визначеним вище - через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України (з посиланням на веб-адресу відповідної ухвали суду в Єдиному державному реєстрі судових рішень), яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за 20 днів до дати відповідного судового засідання; 15) Пропонується, щоб суд мав змогу не зазначати в ухвалі про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження у справі дані про дату, час і місце підготовчого засідання, якщо справа буде розглядатися за правилами загального позовного провадження або ж спрощеного позовного провадження з повідомленням (викликом) сторін; 16) Під час дії воєнного чи надзвичайного стану підготовче провадження може бути проведене протягом розумного строку з урахуванням можливості учасників справи взяти участь у розгляді справи. За клопотанням сторони суд постановляє ухвалу, в якій мотивує необхідність проведення підготовчого провадження поза межами строків, встановлених першим абзацом цієї частини;

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: законопроект № 8358

- Пропонується поширити правило поновлення та продовження процесуальних строків, яке застосовувалося під час карантину, на час війни; 18) Суд за заявою особи продовжує процесуальний строк, встановлений судом, якщо неможливість вчинення відповідної процесуальної дії у визначений строк зумовлена обмеженнями, впровадженими у зв'язку з воєнним або надзвичайним станом, карантинном. 19) Справи у судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій, провадження у яких відкрито до введення воєнного чи надзвичайного стану, розглядаються з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом для розгляду справ під час дії воєнного або надзвичайного стану. 20) Особливості судових проваджень під час дії воєнного чи надзвичайного стану, передбачені цим Кодексом, застосовуються протягом дії воєнного або надзвичайного стану та протягом 90 днів після його закінчення на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан. 21) та інші новели.
- Законопроект внесено на розгляд Парламенту 03.09.2025. Очікує розгляду.

Дистанційна форма правосуддя

- На сьогодні дистанційна форма правосуддя не передбачена.
- Дистанційна участь у судовому процесу передбачена.
- Відповідно до ч. 7 ст. 11 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», учасники судового процесу на підставі судового рішення можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Дистанційна участь в судовому процесі: *стаття 212 ЦПК України*

- **Стаття 212.** Участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції
- 1. Учасник справи, його представник має право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду або у приміщенні іншого суду за умови наявності в суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою.
- 2. Учасник справи, його представник подає заяву про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду або у приміщенні іншого суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. Копія заяви в той самий строк надсилається іншим учасникам справи.
- У заяві про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у приміщенні іншого суду в обов'язковому порядку зазначається суд, в якому необхідно забезпечити її проведення.

Дистанційна участь в судовому процесі:

стаття 212 ЦПК України

- 3. Суддя (суддя-доповідач) розглядає заяву учасника справи, його представника про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду або у приміщенні іншого суду без повідомлення учасників справи. За результатами розгляду заяви постановляється ухвала.
- В ухвалі про участь учасника справи, його представника у судовому засіданні в режимі відеоконференції у приміщенні іншого суду зазначається суд, який має забезпечити її проведення. Копія такої ухвали негайно, але не пізніше наступного дня з дня її постановлення, надсилається учаснику справи чи його представнику відповідно та суду, який має забезпечити проведення відеоконференції.
- 4. Учасник справи, його представник бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та засобів електронної ідентифікації, що мають високий рівень довіри, відповідно до вимог законів України ["Про електронні документи та електронний документообіг"](#) та ["Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги"](#), у порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).
- У разі відсутності в учасника справи, його представника засобів електронної ідентифікації, передбачених абзацом першим цієї частини, ідентифікація такої особи здійснюється відповідно до вимог [Закону України "Про Єдиний державний демографічний реєстр та](#)

Дистанційна участь в судовому процесі:

стаття 212 ЦПК України

- 5. Ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи, його представник, який подав відповідну заяву, крім випадку коли суд після призначення судового засідання чи під час такого засідання втратив технічну можливість забезпечити проведення відеоконференції.
- 6. Свідок, перекладач, спеціаліст, експерт можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно у приміщенні суду.
- 7. Суд, який забезпечує проведення відеоконференції, перевіряє явку і встановлює особи тих, хто з'явився, а також перевіряє повноваження представників.
- 8. Використовувані судом і учасниками судового процесу технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам судового процесу має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового засідання, ставити запитання і отримувати відповіді, здійснювати інші процесуальні права та обов'язки.

Дистанційна участь в судовому процесі: стаття 212 ЦПК України

- 9. Відеоконференція, в якій беруть участь учасники судового процесу, їх представники, фіксується судом, який розглядає справу, за допомогою технічних засобів відео- та звукозапису. Відео- та звукозапис відеоконференції долучаються до матеріалів справи в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).
- 10. Суд у порядку, передбаченому цією статтею, за власною ініціативою або за заявою учасника судового процесу, який тримається в установі попереднього ув'язнення або в установі виконання покарань, може постановити ухвалу про його участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду у приміщенні такої установи. При цьому дії, передбачені абзацом другим частини третьої цієї статті, здійснюються службовою особою такої установи.
- {Стаття 212 із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 540-IX від 30.03.2020](#), [№ 1089-IX від 16.12.2020](#), [№ 1416-IX від 27.04.2021](#), [№ 2801-IX від 01.12.2022](#), [№ 3200-IX від 29.06.2023](#), [№ 3302-IX від 09.08.2023](#); в редакції Закону [№ 3755-IX від 23.05.2024](#)}

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: можливості суду

- Реалізація дії принципу процесуальної економії.
- Дія принципу процесуальної економії у цивільному судочинстві дозволяє усунути все лишнє, що не є суттєво необхідним й що суттєво обтяжує процес та може бути замінене іншими, більш економними процесуальними засобами, які достатньо гарантують належне відправлення правосуддя.
- Принцип процесуальної економії реалізується у нормах про своєчасний, швидкий і правильний розгляд справи через раціональне використання учасниками процесу наданих законом процесуальних прав, не зловживаючи ними та дотримуючись основних засад цивільного судочинства. (Пп. 71, 82 постанови ВП ВС від 26.01.2021 у справі № 522/1528/15-ц; п. 94 від 06 квітня 2021 року у справі № 910/10011/19; п. 34.9 від 09.02.2021 у справі № 635/4741/17; розд. 2.3 від 26.10.2022 у справі № 201/13239/15).

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: *можливості суду*

- Принцип процесуальної економії має бути розширений через внесення змін до процесуального закону, аби в суді апеляційної інстанції більшість справ розглядалося у письмовому провадженні.
- Принцип процесуальної економії реалізований у нормах ЦПК: ст.2 (завдання), пропорційність (ст. 11), заміна неналежної сторони, факультативна співучасть, участь 3 осіб, заборона повторного розгляду тотожних позовів, зміна предмета або підстави позову, підготовче провадження, залишення заяви без розгляду та закриття провадження у справі, ухвалення рішення у разі визнання позову у підготовчому засіданні, преюдиція, приєднання до апеляційної/касаційної скарги, передача справи на розгляд до іншого суду, у т.ч. у разі скасування рішення через порушення правил юрисдикції тощо.

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: справи окремого провадження

- - Народження або смерть особи на території, на якій ведуться активні бойові дії, або на тимчасово окупованій території; - проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу; - факт родинних відносин з померлим військовослужбовцем, який встановлюється з метою захисту цивільних прав та отримання соціальних виплат та допомог; - батьківство померлого військовослужбовця щодо дитини; - загибель особи саме внаслідок агресії РФ; - самотійне виховання дитини; - постійний догляд за особою з інвалідністю та інші юридичні факти.
- **Судовий чи позасудовий порядок розгляду справ.**
- Зазначені категорії справ окремого провадження не могли належним чином розглядатися без внесення змін до ЦПК України, який був розрахований на мирний час, навіть з урахуванням сформульованих Міжнародним судом ООН так званих «*Намібійських винятків*».

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: справи окремого провадження

- Законом України від 01 липня 2022 року № 2345-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях» *статтю 317 ЦПК України викладено в новій редакції.*
- КЦС ВС підготував і надіслав судам ОГЛЯД судової практики розгляду цивільних справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, під час дії воєнного стану (коментований) // https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KCS_fakt_voen_stan.pdf

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: *справи окремого провадження*

- Судова чи позасудова процедура встановлення факту народження на ТОТ.
- Наразі обговорюється актуальність, переваги та недоліки запровадження адміністративної (позасудової) процедури визнання факту народження на тимчасово окупованій території.
- <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1881036/>

Держава-агресор рф не має імунітету

- Верховний Суд дійшов висновку, що направлення запиту до посольства рф та зупинення провадження у справі не відповідає вимогам статей 251, 252 ЦПК України, а висновок апеляційного суду щодо наявності підстав для направлення запиту до посольства рф та зупинення провадження у справі є помилковим.
- рф, вчинивши неспровокований та повномасштабний акт збройної агресії проти Української держави, численні акти геноциду Українського народу, не вправі надалі посилатися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим юрисдикцію судів України на розгляд та вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії фізичній особі – громадянину України.
- Верховний Суд виходить із того, що названа країна-агресор діяла не у межах свого суверенного права на самооборону, навпаки віроломно порушила усі суверенні права України, діючи на її території, а тому безумовно надалі не користується у такій категорії справ своїм судовим імунітетом.
- *Постанова КЦС ВС від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19.*

Держава-агресор рф не має імунітету

- Верховний Суд з посиланням на міжнародно-правові акти і релевантні рішення Євросуду, Міжнародного суду ООН **розширив правові висновки у постанові від 18.05.2022 у справі № 428/11673/19.**
- Підтримання юрисдикційного імунітету російської федерації позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положеннями пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
- Судовий імунітет російської федерації не застосовується з огляду на звичаєве міжнародне право, кодифіковане в Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004).
- Підтримання імунітету російської федерації є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в сфері боротьби з тероризмом.
- Судовий імунітет російської федерації не підлягає застосуванню з огляду на порушення російською федерацією державного суверенітету України, а отже, не є здійсненням російською федерацією своїх суверенних прав, що охороняються судовим імунітетом.

Пред'явлення позову: сплата судового збору

- Під час воєнного стану сплата судового збору не скасовується, проте є винятки та можливості: відстрочка або розстрочка за клопотанням позивача у зв'язку з майновим станом, або звільнення від сплати, якщо особа належить до пільгових категорій, визначених Законом України «Про судовий збір» (наприклад, учасники бойових дій, особи з інвалідністю тощо).
- Відповідно до ч. 1 ст. 8 ЗУ "Про судовий збір", враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі (за певних умов).
- ВС урахує запровадження на всій території України воєнного стану у 2022 року у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією рф проти України.

Проблема територіальної юрисдикції

- Положення частини першої статті 28 ЦПК України імперативно встановлюють, що визначення територіальної юрисдикції (підсудності) здійснюється з урахуванням зареєстрованого місяця проживання або перебування фізичної особи – позивача. Тому позови, наведені у частині першій статті 28 ЦПК України, не можуть пред'являтися за фактичним місцем проживання або перебування позивача, відмінним від зареєстрованого.
- **ОП КЦС ВС відступила висновку щодо застосування частини першої статті 28 ЦПК України**, викладеного в інших постановках Верховного Суду, і зазначила, що особа може мати декілька місць проживання/перебування. Водночас законодавством визначено необхідність проведення реєстрації (декларування) місця проживання/перебування особи, яка може бути здійснена тільки за однією адресою за її власним вибором, у тому числі й на підставі договору оренди житлового приміщення.
- *Постанова ОП КЦС ВС від 24.06.2024 у справі № 554/7669/21*

Неявка позивача до суду

- Суд першої інстанції вжив усіх можливих заходів з використанням передбачених процесуальними нормами засобів щодо належного повідомлення позивача, представника позивача про час, місце та дату судового засідання. Суд слушно зауважив, що, **ініціювавши судовий розгляд справи, позивач насамперед повинен активно використовувати визначені законом процесуальні права, здійснювати їх з метою, з якою такі права надано.**
- Реалізація особою процесуальних прав невіддільна від виконання нею процесуального обов'язку щодо сприяння встановленню в судовому процесі дійсних обставин у справі з метою отримання правосудного судового рішення. Слід також враховувати правову позицію Європейського суду з прав людини, зокрема у справі «Пономарьов проти України», згідно з якою сторони в розумні інтервали часу мають вживати заходів, щоб дізнатись про стан відомого їм судового провадження.
- *Постанова ВС від 12.01.2023 у справі № 9901/278/21; постанова ВП ВС від 10.10.2024 у справі № 990/147/23.*

Неявка позивача до суду

- Щодо судових рішень по суті спору
- У ч.1 ст. 6 Конвенції передбачено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку належним і безстороннім судом, встановленим законом.
- У пункті 26 рішення ЄСПЛ у справі «Надточій проти України», пункті 23 рішення ЄСПЛ «Гурепка проти України № 2» наголошено, що *принцип рівності сторін* – один зі складників ширшої концепції справедливого судового розгляду, за змістом якого кожна сторона повинна мати розумну можливість обстоювати свою позицію у справі в умовах, які не ставлять її у суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом.
- *Постанова ВП ВС від 12.02.2019 у справі № 906/142/18*

Поновлення процесуального строку під час війни

- Поважними причинами пропуску процесуального строку є ті, які унеможливають або ускладнюють можливість вчинення процесуальних дій у визначений законом строк, є об'єктивно непереборними, не залежать від волевиявлення особи, що звернулась з адміністративним позовом, пов'язані з дійсно істотними обставинами, перешкодами чи труднощами, що унеможливили своєчасне звернення до суду та підтверджені належними і допустимими доказами. Незнання про порушення своїх прав через байдужість або небажання дізнатися не є поважною причиною пропуску строку звернення до суду. У період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Судів... (ч. 1 ст. 10 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»). Введення на території України воєнного стану не зупинило перебіг процесуальних строків звернення до суду з позовами. Питання поновлення процесуального строку у випадку його пропуску з причин, пов'язаних із запровадженням воєнного стану в Україні, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням доводів, наведених у заяві про поновлення такого строку. Сам по собі факт запровадження воєнного стану в Україні не є підставою для поновлення процесуального строку. Такою підставою можуть бути обставини, що виникли внаслідок запровадження воєнного стану та унеможливили виконання учасником судового процесу процесуальних дій протягом встановленого законом строку.

Поновлення процесуального строку під час війни

- *Продовження...*
- Оскільки судом першої інстанції не встановлено обставин, які б перешкоджали заявнику через запровадження в Україні воєнного стану звернутись до суду в місячний строк після отримання спірного рішення (08.06.2022) й ознайомлення з його змістом і мотивами, а сам факт запровадження воєнного стану в Україні, без обґрунтування неможливості звернення до суду в розумні строки, у зв'язку із запровадженням такого, не може вважатись поважною причиною пропуску цих строків.
- *Постанови ВП ВС від 20.11.2022 у справі № 990/115/22; від 08.12.2022 у справі № 990/102/22, від 01.02.2024 у справі № 990/270/23.*

ВІДКЛАДЕННЯ розгляду справи

- При вирішенні питання про наявність **підстав для відкладення розгляду справи**, у якій на початок судового засідання оголошено **сигнал "повітряна тривога"** суд має керуватися пріоритетом збереження життя і здоров'я людини, а обов'язком суду є сприяти учасникам судового процесу в реалізації ними процесуальних прав, зокрема на участь у судовому розгляді, та виходити з того, що **відсутній учасник справи не з'явився в судове засідання з об'єктивних і поважних причин**, за відсутності клопотання про розгляд справи за його відсутності. При цьому обставини оголошення **сигналу "повітряна тривога" у певному регіоні слід вважати загальновідомими**, тобто такими що не потребують доказування, а неявка у судове засідання учасників справи може бути спричинена такою надзвичайною ситуацією, яка об'єктивно унеможлиблює завчасне подання клопотання про відкладення розгляду справи з цих причин.
- Розглядаючи справу у першому судовому засіданні, апеляційний суд повинен був врахувати, що представники сторін з об'єктивних і поважних причин не змогли з'явитися до суду, так само як і подати клопотання про відкладення судового розгляду з цих причин, тому, за надзвичайної ситуації мав вирішити питання про відкладення розгляду справи, застосовувавши відповідні процесуальні норми крізь призму загальних засад господарського судочинства, дотримання гарантій прав особи на участь у розгляді її справи, а також обов'язку суду сприяти учасникам судового процесу в реалізації ними процесуальних прав.

ВІДКЛАДЕННЯ розгляду справи

- *Продовження...*
- Одним із елементів права на суд (окрім права на доступ) є принцип процесуальної рівноправності сторін, або так званий **принцип "рівної зброї"** ("**equality of arms**") згідно з яким кожній стороні має бути надано розумну можливість подати обґрунтування своєї позиції за умов, які б не ставили цю сторону у становище істотно не вигідне по відношенню до опонента. Цей принцип вимагає насамперед рівності сторін спору в їхніх процесуальних можливостях щодо подання доказів і пояснень у судовому провадженні (рішення Європейського суду з прав людини у справах "Dombo Beheer B.V. v. The Netherlands" від 27.10.1993 та "Ankerl v. Switzerland" від 23.10.1996).
- *Постанова ВС від 22.12.2022 у справі № 910/2116/21.*

ЗУПИНЕННЯ провадження у справі

- 21.06.2022 до Верховного Суду надійшла заява від представника третьої особи - Служби безпеки України про зупинення провадження у справі до припинення або скасування воєнного стану в Україні, яка обґрунтована тим, що відповідно до пунктів 1, 2 Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією РФ роти України введено воєнний стан, який у подальшому продовжено. У своїй заяві представник третьої особи не надав доказів на підтвердження того, що всі співробітники Служби безпеки України, які згідно з функціональними обов'язками здійснюють представництво та самопредставництво цього органу в судах, проходять військову службу, що унеможливорює належне представництво цього органу в суді.
- Відповідно до ст. 24 ЗУ «Про службу безпеки України», ст. 17 Закону України «Про основи національного супротиву», особовий склад Служби безпеки України (керівники, оперативні співробітники, співробітники, які згідно з функціональними обов'язками здійснюють представництво та самопредставництво в судах, є військовослужбовцями та проходять військову службу) в умовах ведення військових дій в Україні, виконує завдання, визначені наведеними нормами (за пріоритетами захисту державного суверенітету та територіальної цілісності держави). Тому відповідні співробітники, які здійснюють захист інтересів Служби безпеки України в судах, обмежені в можливості безпосереднього прийняття участі у судових засіданнях на період дії воєнного стану.
- Із наданих представником третьої особи обґрунтувань Верховний Суд не встановив необхідних умов для обов'язкового зупинення провадження у справі. Постанови ВС від 27.06.2022 у справі № 9901/465/21, від 27.02.2023 у справі № 380/7845/21.

ЗУПИНЕННЯ провадження у справі:

справа про стягнення аліментів

- **Суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції (пункт 2 частини першої статті 251 ЦПК України).**
- В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, *першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини* (пункт 1 статті 3 Конвенції ООН про права дитини).
- Надані відповідачкою довідки та витяг не містять інформації про переведення військової частини, в якій вона служить, на воєнний стан і про залучення відповідачки до виконання бойових завдань у зоні бойових дій.
- *Постанова КЦС ВС від 13.03.2025 у справі № 557/1226/23.*

ЗУПИНЕННЯ провадження у справі:

справа на розгляді ВП ВС

- Введення на території України воєнного стану для забезпечення відсічі та стримування агресії рф, зокрема можливостями ЗСУ, передбачає, що настає особливий період, упродовж якого, зокрема здійснюється мобілізація. У зв'язку з цим з оголошенням воєнного стану на всій території України ЗСУ починає функціонувати на всій території України в умовах особливого періоду, який передбачає переведення ЗСУ у повному складі на території усієї України на воєнний стан, зокрема організацію і штат воєнного часу.
- Відповідно, будь-який військовослужбовець в Україні, мобілізований до ЗСУ, який здійснює військову службу у конкретній військовій частині під час воєнного стану, введеного Указом, є таким, що перебуває у штаті воєнного часу ЗСУ, які переведені на воєнний стан.
- Військовослужбовець може перебувати у військовій частині ЗСУ, яка незадіяна до ведення воєнних (бойових) дій, але це не виключає його оперативного відрядження до іншої військової частини, яка задіяна у відповідних діях. Це одна зі складових функціонування ЗСУ в умовах особливого періоду. Це саме стосується, наприклад, військовослужбовців, які відряджені до військових адміністрацій.
- *Ухвала ВП ВС від 16.07.2025 про прийняття справи № 754/947/22 до провадження **для відступу від наведених вище правових позицій**. З 10.09.2025 перенесена на 24.09.2025.*

ЗУПИНЕННЯ провадження у справі: дії законодавця як результат реагування на судову практику

- Проект Закону про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо підстав зупинення провадження у справі у зв'язку з перебуванням позивача у складі Збройних Сил України № 11045 від 28.02.2024
- *На розгляді Комітету Верховної Ради України з питань правової політики*
- Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо особливостей притягнення до кримінальної відповідальності осіб, призваних на військову службу № 13284 від 14.05.2025
- *Включено до порядку денного: [4586-IX](#) від 03.09.2025*

Верховний
Суд

Дякую за увагу!